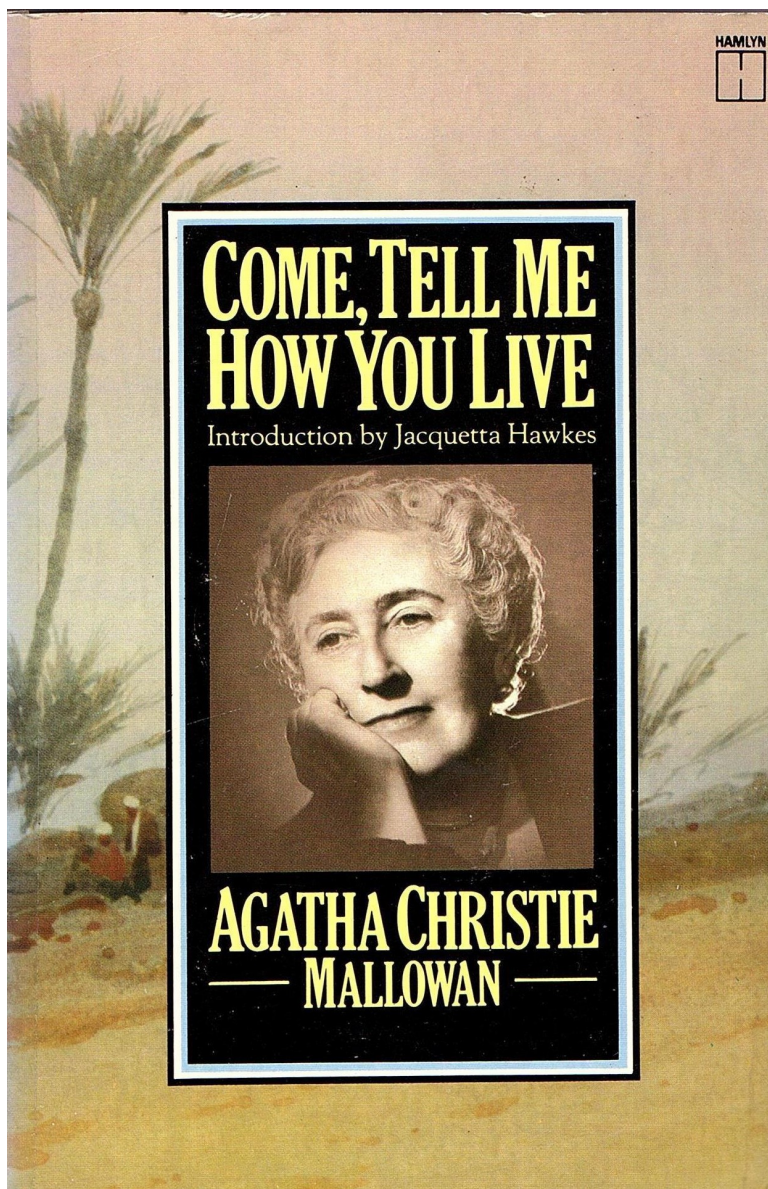

Besök världens ände med Agatha Christie

Av Åke W Bergh

På trettioalet, fram till andra världskriget deltog Agatha Christie med nye maken arkeologen Max Mallowan i stora utgrävningar i Mellanöstern. Främst i Syrien, i de trakter vid gränsen till Turkiet där krig nu pågår. Boken skrevs för att ge hennes bekanta en bild av vedermödorna på plats.

Men vi börjar på Korsika...

On ditrait, que jamais avant on n'a fait cette manoeuvre, kommenterar en fet fransman där de står vid relingen. Hela stan verkar ha slutit upp på kajen för att hälsa dem välkomna. Havet från Rivieran har varit ordentligt upprört och lille skinntorre Mr Satterthwaite är både sjörullad och ordentligt hungrig. Någon mat har inte serverats ombord under den nattliga färden. Dagen innan har han hört sig för om flygförbindelser, men den vanligen så generösa men ibland så knussliga hertiginnan som står för värdskapet backar ur. För dyrt! Så det fick bli med båt istället. Nu hotell. *Ajaccio, le plus beau port du monde!* broderar kyparen när de sitter på terrassen och blickar ut över solglittrande Ajacciobukten. Agatha Christie har aldrig gått i vanlig skola, vare sig kommunal eller privat. Tidigt försågs hon med guvernant därhemma, följt av internat i Frankrike och Schweiz under sin uppväxt. Så franska kan hon. Någon tolkning av dessa små pikant insprängda fraser erbjuds aldrig. Så den nitiske läsaren obevandrad i annat än köksfranska hänvisas till lexikon.

Hamnstaden Ajaccio ligger i sydväst. Napoleon Bonaparte föddes och växte upp här, långt dessförinnan inte så långt härifrån även Christoffer Columbus. Fast den senare blånekade; ön har historiskt ökänt rykte som ett av Medelhavets värsta rövarnästen. En sådan hemort var ingen merit, så han kallade sig genuesare. (Av en händelse har jag råkat hans gravliknande monument i både Genua och Santo Domingo i Dominikanska Republiken, fast graven finns i Sevilla.)

Digital flygning

Och Korsika känner jag väl, fast (till skillnad från de flesta större öar i Medelhavet) har jag aldrig satt min fot här. Men en modern globetrotter färdas idag inte fysiskt utan digitalt: såsom en soignerad arm chair traveller med MS Flight Simulator. Det enda datorspel för vuxna jag känner. Inget för kulsprutesmattrande tuggummigänget, för här krävs lång tålmodig träning i aviatörens ädla konster. Åratals faktiskt, från att lära sig grunderna och vartefter bygga upp en flotta av allt från Piper Cub till stora moderna passagerarplan. Till det inte minst detaljerade scenerier med animerade flygplatser.

Korsika är nog Medelhavets största ö, blott man plattar ut den som norrmännen säger. Med ett hyggligt detaljerat 3D-sceneri har jag kunnat bekanta mig med öns intrikata topografi. Vägledad av flygledarnas radioröster både startat och landat Boeing och Airbus-plan på flygplatsen i Brescia i nordöst, såväl som Porto del Oro, som flygplatsen här i Ajaccio

heter. Till detta även raden av mindre flygplatser från norr till söder – fransoserna var tidiga flygentusiaster – och här finns att välja mellan. Ett av de mindre ett fält för främst segelflyg, beläget i mitten av ön på tusen meters höjd. Lämplig som bas att sega sig upp ytterligare längs bergssidorna med en motorsvag Cessna. Helt ofarligt förstås, det enda man riskerar är omstart av programmet. Annat var det 1981 när en verklig McDonnell Douglas brakade rätt in i en bergssida här i tät dimma, med hundratalet dödsoffer som följd. Högsta toppen når nästan 9 000 fot, eller 2 706 meter...

Huttrar i kylan

Mycket vatten har runnit under broarna sedan Satterthwaites besök här. Fast jag känner mig ändå som hemma när hertiginnan beslutar sig för en utflykt till en bergstopp inom fjärran synhåll. Bilfärden går runt bukten och flygplatsen och smala serpentinvägar längs branta stup upp till toppen. ”Välkommen till Världens Ände” står det på en skylt här. Och strax bortom den endast bråddjupet, rakt ut i tomma intet. Det är kallt och snöar och både Satterthwaite och den unga engelskan som väglett dem huttrar i kylan.

Och just här och nu dyker han upp – Mr Harley Quin – helt oanmäld, direkt ur snöyran. Ett fullständigt mysterium, denne *tall dark stranger* som bara dyker upp och försvinner som han behagar. ”Jag bara kommer och går”, brukar han urskulda sig. Satterthwaite har träffat honom förr fast han förblivit helt inkognito. Under deras udda träffar ger han kryptiska och ömsom konkreta ledtrådar som hjälper den annars kroniskt passive betraktaren Satterthwaite att lösa mordgåtor. ”Nej, nej”, bedyrar han anspråkslöst. ”Det är du som löser fallen, jag bara ser sånt som kanske inte är så uppenbart ...” En gång räcker det med ett enda ord: *Daltonism*, (färgblindhet) för att Satterthwaite ska förhindra ett regelrätt mord. Det är *intriguing*, för att använda originalspråk. Högst förbryllande men aldrig *spooky*, inget som bör skrämma ens ett barn. Inga kalla kårar. Möjligen känner mer sensitiva själar, såsom den unga engelska konstnärinnan, vibbarna här. ”*Han vet något!*” mumlar hon skrämt till Satterthwaite efter introduktionen. Men hon får strax sin belöning.

Ut i tomma intet

Under följande picknicklunch under tak här på toppen sammanlöper man oväntat med gamla bekanta, och ett aktuellt kriminalfall som berör den unga engelskan får sin lösning. En förlorad ädelsten kommer till rätta och

hennes saknade pojkvän som dömts för stölden kan därmed friskrivnas. Fallet löst med traditionell logik, inget magiskt, inget övernaturligt. Bara Harley Quin står för det oförklarliga. ”Jag går den här vägen”, säger han slutligen till avsked. Men spåret i snön slutar vid avgrunden. Rätt ut i tomma intet ...

Nästa gång dyker han emellertid upp helt oberörd vid en operakonsert på Covent Garden, och inbjuds till Satterthwaites privata loge. Bara för att direkt efter föreställningen insistera på att avlägsna sig i vimlet. ”Jag går den här vägen”, säger han. Då har han ändå inspirerat Satterthwaite att i det följande rädda en underskön ung dam från en hemsk död, involverande en radioutsändning med tillräckligt höga toner att spräcka en förrädisk gillrad giftbägare av kristall. Det är klassiskt Christie men ändå inte. Mer *up-scale*, som en recensent uttrycker det. Ett försök att kasta loss från den enklare seriemässiga genren och greppa mer avancerade läsare.

Som jag ser det lyckas hon helt i dessa sina intentioner. Det är mästerligt, men faller tyvärr inte läsarna *en masse* riktigt i smaken. Det är uppenbarligen inte vad man vill ha – vilket är mer Poirot och Miss Marple. Eller vad förläggaren vill ha. Bokförlag säljer böcker, inte noveller (annat än i samlingsvolym). Några få bestsellers lagom till jul kan hålla liv i även större förlag. Vilket sätter press på fria själar som författare. Poirot tröttnar Christie först på och tar tidigt av daga, men tvingas likt Doyles återupplivade Sherlock Holmes ge den lille pompöse belgaren nytt liv.

Inte bara crime writing

Aghata Christie hade många strängar på sin lyra. Förutom *crime writing* åtskilliga fyndiga litterära personligheter såsom den parodiske Parker Pyne. (Humor saknas sällan hos Mrs Christie.) Även en romantisk romansvit under pseudonymen Mary Westmacott. Samtliga säljs än idag på originalspråk av Bokus, i alla former inklusive CD och ljudböcker, i italiensk såväl som polsk översättning. Mest känd kanske romanen *Absent in the Spring*. Men det är ändå bara en droppe i havet. Det är inte vad generation efter generation av nya läsare konsumerar på badstranden. Det är mest Hercule Poirot och Miss Marple. Den mindre läskunnige som föredrar alla dessa återkommande dramatiseringar på TV må vara förlåtna men missar tyvärr mycket av det fina i kråksången ...

Förutom hennes short stories om Harley Quin föredrar jag en roman från så sent som 1960. Med engångshjälten Mark Easterbrook, en ung historiker, i *The Pale Horse*. Christie tjänstgjorde som volontär under båda krigen, som apoteksbiträde vid sjukhusdispensärer. Här lärde hon sig om

gifter, ett återkommande tema under hela hennes författarskap. Britterna är passionerade giftmördare in spe.

Mest handlar det om Veronal, ett sömnmedel som tar kål på åtskilliga med sina lömska överdoser. Ricin mer sällan. Med Bleka Hästen får Christie uppmärksammas kredit för att introducera tallium som raffinerat mordredskap. Ett snabbverkande gift med en fenomenal symptombild. Christie uppmärksammar massivt håravfall som främsta förgiftningssymptom, följt av snabbt dödlig lunginflammation. Läkare på båda sidor av Atlanten prisar henne. Lika imponerande i romanen är den komplicerade intrigen, även omfattande modernt häxeri. Här krävs nämligen mycken planering och många udda kockar för att omsätta detta mordredskap i reda pengar. För pengar och åter pengar är nästan alltid motivet i Christies mordgåtar. Sällan eller aldrig passionsbrott, än mindre för brittisk borgerskap något så smaklöst såsom dråp i hastigt mod.

Reformerad Harlekin

På temat Harley Quin skrev Christie jämna dussin short stories. Utgivna 1930 i samlingsvolymen *The Mysterious Mr Quin*. Noveller dessförinnan publicerade i periodiska tidskrifter i allt från särskilda *crime magazines* till litterära månadstidskrifter. Och det är förstås så man ska läsa dessa fristående berättelser. En i taget, suga på dem som goda karameller och inte skumma i ett svep som en roman.

Christie såg dessa verk som sina favoriter. Harley Quin beskriver hon som "*a friend of lovers connected with death*". Hm ... Ytterligare ett bryderi är Harlekin-figuren från italienska *Commedia dell'Arte*. Den eleganta Harley Quin har få likheter med en klassiskt gäckande pajas från tiljan. Men den folkligt så populära harlekinen i sitt färgglada lappverk till scenkostym lär ha reformerats med tiden och alltmer antagit formen av en romantisk hjälte (läser jag i Wikipedia). Det är mer i linje med den allvarsamt distingerade Harley Quin. Ofta ses han som hastigast belyst av något flerfärgat fönster. En gång dyker han upp med både hund och betjänt, den senare en oriental vid namn Ali.

Lille Mr Satterthwaite likaledes en förmögen dagdrivare. En variant på den betydligt mer prosaiska Miss Marple, en snabbt åldrande herre med paradvåning i exklusiva Chelsea vid Themsen. Fylld med utsökt konst, en butler och chaufför som rattar hans Rolls mellan slott och herresäten där han har sina bekanta. En konnässör av allt det sköna; konst, musik och inte minst mode. Christie ser något definitivt feminint över Satterthwaite. Men det här var anständiga tider, långt innan HBTQ-rörelsen med sin utmanande sodomi. I sin ungdom beskrivs att han

övertäckas med att pussa söta tjänsteflickor, men resignerar slutligen då han sviks av ett passande parti ur sin egen klass. Så kan det gå ... En snobb som på sin ålders höst tillbringar vintrarna på Rivieran i trakterna av Monte Carlo, dit han kräset söker sig för att frotera sig med bedagade grevinnor och hertiginnor. En annan ö i Harley Quinsviten är *The Man from the Sea*, ett udda romantiskt drama om två tragiskt vilsna själar som lyckligt återförenas med sin gemensamma son i slutet. Bara en kringstrykande byracka får sätta livet till. Ön kan vara allt ifrån Mallorca till Teneriffa. På den senare platsen semesterar hon i vart fall i med sin egen lilla dotter efter skilsmässan från överste Christie. En frustration från det besöket (skildrat i hennes memoarer) värd att notera är hur hon finner dottern sakna något så fundamentalt som fantasi.

Minnen från barndomen

Lite tragiskt förstås, för just här ligger ju själva inlevelsen i det litterära dramat. En gåva nog så viktig för modern. En egenskap utan vilken hon aldrig klarat sig och blivit denna fenomenala deckardrottning hon blev. Världens mest publicerade näst Bibeln. Väl värd en eloge för sin enastående förmåga att skapa välskriven spänning och underhållning utöver det vanliga.

Även hennes mastiga *Aghata Christie – An Autobiography* utgiven postumt rekommenderas varmt. Särskilt minnen från tidiga barndomen hemma i Torquay vid kanalkusten, där hon ensam på tomten flängde runt i ett fiktivt kommunalt spårvägsnät som hon nogsamt kopierat från London där mormodern höll hus. Men glöm inte tunnare *Come Tell Us How You Live*. Mången med mig har med den skildringen säkert ångrat sitt yrkesval, och istället ha satsat på arkeologi. Så kul låter det ...